

FILÁKOVO

BAŠTA MESTSKÉHO OPEVNENIA Č. ÚZPF 442

Mgr. Michal ŠIMKOVIC

1. ARCHITEKTONICKO-HISTORICKÝ VÝSKUM

1.1 Základné údaje o národnej kultúrnej pamiatke

Kraj:	Banskobystrický
Okres:	Lučenec
Obec:	Fil'akovo
Katastr. územie (miest.časť):	Fil'akovo
Č. ÚZPF NKP:	442
Unifikovaný názov NKP:	bašta
Historické názvy:	Fulek, Fillek, Villeck
Adresa PO:	Baštová uliva
Vlastník NKP:	Mesto Fil'akovo
Parcelné číslo:	2765/2

1.2. Údaje o zadaní, metóde, spracovaní a organizácii výskumu

Realizátor výskumu:

Mgr. Michal Šimkovic, Kimovská 4, 960 01 Zvolen, držiteľ osobitnej odbornej spôsobilosti na vykonávanie architektonicko-historického výskumu, registračné č. 217.2, dátum vydania 29. 12. 2014.

Objednávateľ výskumu: Mesto Filákov.

Rozsah, cieľ a zameranie výskumu:

Zámerom bolo v zmysle rozhodnutia KPU Banská Bystrica č. BB-2016/3937-3/8719/HUN z 8.2.2016 zrealizovanie architektonicko-historického výskumu bašty mestského opevnenia mesta Filákov a vyhotovenie výskumnej dokumentácie s návrhom obnovy príslušnej časti pamiatky.

Metóda výskumu:

Výskum bol realizovaný ako sondážny a obhliadkový. Potreba sondáže vyplývala zo skutočnosti, že celá fasáda a podstatná časť interiéru bašty je prekrytá novodobými omietkami. Sondáž mala za cieľ overiť existenciu zamurovaných otvorov, historických omietok na fasádach a rozsah pôvodného muriva bašty. Z dôvodu narušeného stavu pamiatkového objektu boli sondy na fasádach minimalizované na nevyhnutný rozsah. Táto metóda umožnila získanie dostatočného množstva poznatkov potrebných pre určenie návrhu na obnovu pamiatky.

Spracovanie a organizácia výskumu:

Terénna časť architektonicko-historického výskumu sa realizovala postupne v priebehu marca roku 2016. Následne bola spracovaná výskumná dokumentácia.

Údaje o použitých podkladoch:

Podkladom pre spracovanie výskumu bolo zameranie spracované firmou Proart Sládkovičova 2, Levice.

1.3. Celkový opis pamiatky a jej technického stavu

1.3.1 Popis hradu

Situovanie (výkr. 1, obr. 1):

Skúmaná bašta sa nachádza v intraviláne mesta Filakovo, v jeho centrálnej časti na Baštovej ulici. Baštová ulica predstavuje odbočku z Lučeneckej ulice, ktorá tvorí hlavnú komunikačnú osu centra mesta. Z nej odbočuje Baštová a Podhradská ulica, ktoré zo západnej strany lemujú areál hradu Filakovo. Baštová ulica má na západnej strane kompaktnú radovú zástavbu. Na východnej strane lemuje ulicu podobne ako na protihľanej strane radová zástavba. V strednej časti východnej strany je veľká preluka s voľnou parcelou, na ktorej stojí skúmaná bašta. Z južnej strany parcelu a baštu lemuje ulica spájajúca Baštovú a Podhradskú ulicu.

Základná charakteristika bašty:

Bašta je 1-podlažná stavba takmer pravidelného kruhového pôdorysu s priemerom takmer 8 m.

Vstup situovaný na juhovýchodnej strane má smerom do vnútra rozšírené špalety ukončené segmentovým záklenkom. Do nich je osadený vstupný otvor s jednoduchou drevenou tesárskou zárubňou a malým nadsvetlíkom. Vo vstupne sú osadené novodobé plné plechové dvere s dekoratívnym kovaním.

Interiér bašty tvorí jeden priestor osvetlený celkovo štyrmi otvormi.

Na východnej strane je čiastočne zamurovaná **strielňa** s dovnútra a von rozšírenými špaletami, ktoré sú na vonkajšej strane ukončené segmentovým záklenkom. Na vnútornej strane sú stopy po pôvodných drevených prekladoch.

Na severnej strane je takmer rovnaká **strielňa** s dovnútra a von rozšírenými špaletami, ktoré sú na vonkajšej strane ukončené segmentovým záklenkom. V zúženom hrdle otvoru je drevený rám s kovanou prevliekanou mrežou.

Na západnej strane je **okno** s dovnútra a von rozšírenými špaletami ukončenými segmentovým záklenkom.

Na južnej strane je jednoduchý štrbinový **otvor** s dovnútra rozšírenými špaletami ukončenými rovným dreveným prekladom.

Interiér bašty bol pôvodne ukončený tehlovou valenou **klenbou**, z ktorej sa zachovali len nepatrné zvyšky.

Podlahu tvorí udupaná hlina.

Bašta je ukončená nižšou kužeľovitou **strechou** s plytkými námetkami. Na južnej strane je veľký hospodársky vikier so sedlovou striedškou (**obr. 51-53**).

Základom krovnej konštrukcie veže je polygonálna trámová konštrukcia, ktorá je položená na korunne múru. Základom tejto konštrukcie sú dva kolmo do seba plátované väzné trámy, do ktorých sú šikmo čapované výmeny. Do týchto sú kolmo osadené skrátené väzné trámy. V centrálnej časti krovu je osadený stĺpik v dolnej časti fixovaný do neho čapovanými pätnými vzperami. Tieto pätné vzpery sú taktiež šikmo čapované do väzných trámov. Ku stĺpiku sú vo vrchole prikladané krokvy. Tieto sú taktiež šikmo čapované do väzných trámov.

Z tesárskych spojov krovnej konštrukcie prevláda čapovanie a kámpovanie.

Prvky sú kresané. Tesárske značky v rámci nateraz neboli čitateľné. Krov je dodatočne zosilnený doskami prepájajúcimi krokvy nad pätnými vzperami.

1.3.2 Charakteristika technického stavu

Bašta ako celok je v čiastočne narušenom stavebno-technickom stave.

Murivo: Murivo bašty je prevažne v dobrom stave, len lokálne je porušené a čiastočne mierne vyklonené. Obvodové murivo je na vonkajšej strane celoplošne prekryté omietkou. Na vnútornej strane je kompaktné zachované líce muriva aj s omietkou. Narušená je vnútorná strana koruny muriva, kde sú veľké výpadky a dochádza k plošnému rozpadu líca.

Vstupný portál: Narušený. Obruba je dobre zachovaná. Spodná časť vstupných dverí je úplne korodovaná a rozpadnutá.

Strielňa na východnej strane: Čiastočne narušená. Vonkajšia strana je dobre zachovaná, na vnútornej strane je rozpadnutý pôvodný drevený preklad.

Strielňa na severnej strane: Dobre zachovaná bez narušenia.

Okno na západnej strane: Dobre zachované bez narušenia.

Okno na južnej strane: Dobre zachované bez narušenia.

Krov a strecha: Krov sa javí ako dobre zachovaný, bez vážneho narušenia a konštrukčných poškodení. Šindľová krytina je značne zvetraná a dochádza k jej rozpadu.

1.4. Inventarizačný súpis nálezových situácií

1.4.1 Charakteristika zistených murív

Murivo		Omietka	
M1 Bašta	Murivo z lomového kameňa prevažne tmavohnedej farby. Spájané je sivookrovou maltou s jemnozrnným riečnym štrkom a hručkami nerozmiešaného vápna. V záklenkoch strielní sú použité tehly formátu cca 25/14/5 cm.	O1	Interiérová omietka rovnakého zloženia ako malta. Omietka vo veľmi tenkej vrstve kopíruje povrch muriva. Omietka je na povrchu upravená bielym náterom.
M2 Obnova JZ časti bašty	Kamenné murivo prevažne z veľkých kusov lomového andezitu s nepravidelnou skladbou. Spájané je pomerne pevnou hlinenou maltou výrazne hnedej zemitej farby.	O2	Interiérová omietka rovnakého zloženia ako malta. Omietka nahrubo zarovnáva povrch muriva..
M3 Zaklenutie bašty	Klenba je stavaná z tehál formátu 26/13/5 cm. Spájaná je drobnou jemnozrnnou maltou s riečnym štrkom.	O3	Omietka rovnakého zloženia ako malta má zahladený, mierne nerovný povrch s bielym vápenným náterom.
M4 Novodobá obnova bašty	Novodobé CDM tehly spájané sivou cementovou maltou.	O4	Sivo-hnedá jemnozrnná cementová omietka. Exteriérová omietka má na hrubo nahodený preškrabaný povrch, interiérová je kvalitne vyhladená.

1.4.2 Popis sond a nálezových situácií

Situovanie: Vnútrotné líce na juhovýchodnej a východnej strane		Nálezová situácia 1
Výkr.: 2,3	Foto: 10-12	Popis nálezov:
Na juhovýchodnej a východnej strane interiéru bašty je spodná časť múru omietnutá novodobou omietkou O4 . V hornej časti je plošne odhalené vnútorné líce pôvodného muriva (M1). Na líci steny sú zachované zvyšky omietky O1 s bielym povrchovým náterom a na nej v tenkej vrstve fragmenty omietky O2 . Pôvodné murivo M1 sa zachovalo len približne po bočnú špaletu vstupného portálu. V tomto mieste je ukončené približne zvislou nepravidelnou cezúrou a do neho je dodatočne zviazané murivo M2 .		

Situovanie: Strielňa na východnej strane. Sonda bola situovaná na fasáde pri južnej špalette strielne.		Sonda a nálezová situácia 2	
Výkr.: 2,3	Foto: 13-19	Rozmery sondy: 45x80	Popis nálezov:
Na východnej strane sa v murive zachovala pôvodná strielňa (M1). Otvor má na vnútornej strane rozšírené špalety a rovný parapet. V hornej časti špaliet sú na oboch stranách odtlačky po pôvodných drevených prekladoch z čiastočne opracovaných trámov profilu cca 15x15 cm stúpajúcich do interiéru. V zúženom hrdle strielne sú na bočných stranách odtlačky po stojkách drevenej obruby z opracovaných drevených prvkov s profilom cca 15x15 cm. Na vonkajšej strane sú rozšírené špalety ukončené na hornej strane pôvodným tehlovým záklenkom. Situáciu na hornej strane záklenku overila sonda 2a . Zistila vonkajšie			

líce muriva **M1**, do ktorého s nábehom pôvodného tehlového záklenku strielne (**M1**).

Situovanie: Stena na severnej a severozápadnej strane			Sonda a nálezová situácia 3
Výkr.: 2,3	Foto: 20-22	Rozmery sondy: 450x130, +80	Popis nálezov:
Severný a severozápadný úsek steny bašty je v celom rozsahu prekrytý interiérovou omietkou O4. Situáciu overila zisťovacia sonda, ktorá po celej dĺžke odkryla vnútorné líce muriva (M1). Líce muriva je na povrchu do okrova prepálené. V murive je primárne osadená pravouhlá nika s rozmermi 40 x 46 cm. Do muriva je sekundárne osadená päťka tehlovej klenby z ktorej sa zachovala časť muriva (M3). V hornej časti steny nad úrovňou čela klenby je viditeľné vnútorné líce pôvodného muriva (M1) so zvyškami omietky O1 a O2, ktoré boli prekryté murivom klenby.			

Situovanie: Strielňa na severnej strane. Sonda bola situovaná na fasáde pri východnej špalete strielne.			Sonda a nálezová situácia 4
Výkr.: 2,3	Foto: 23-28	Rozmery sondy: 40x60	Popis nálezov:
Ďalšia pôvodná strielňa sa zachovala na severnej strane. Pôvodný otvor je značne upravený. Sonda 3 na vnútornej strane overila pôvodnú západnú špaletu, ktorej murivo (M1) je zachované do výšky cca 50 cm nad parapetom. Horná časť s predpokladaným miestom osadenia pôvodného prekladu je dnes prestavaná a dodatočne doplnená do líca menšími kameňmi (M3). Parapet a východná špaleta strielne sú prestavané z tehlového muriva (M3), ktoré súvisí s vybudovaním tehlovej klenby. Jej murivo (M3) je dodatočne zviazané do hornej časti východnej špalety. V strede hrúbky steny má strielňa zrejme dodatočne vloženú s obrubu z nahrubo opracovaných hranolov. Do nich je zakotvená prevliekaná mreža. Na vonkajšej strane má strielňa výrazne rozšírené špalety ukončené plytkým segmentovým záklenkom stúpajúcim smerom von. Sonda 4a na vonkajšej strane overila pôvodnú špaletu, kde bolo odkryté pôvodné murivo M1 z lomového kameňa, ktoré je doplnené zlomkami tehál. Do neho je osadený záklenok strielne vybudovaný z tehál.			

Situovanie: Vnútorné líce na západnej strane.		Nálezová situácia 5
Výkr.: 2,3	Foto: 29-31	Popis nálezov:
Na západnej strane interiéru bašty je spodná časť múru omietnutá novodobou omietkou O3 a O4 . V hornej časti je plošne odhalené vnútorné líce muriva. Vnútorné líce je mierne ustúpené do vnútra a je vybudované z kamenného muriva spájaného hlinenou maltou (M2). V hornej časti sú na líci steny sú zachované zvyšky omietky O2 .		

Situovanie: Okno na západnej strane. Sonda bola situovaná na fasáde pri južnej špalete.			Sonda a nálezová situácia 6
Výkr.: 4, 10	Foto: 29-33	Rozmery sondy: 24x30	Popis nálezov:
Na západnej strane je v obvodovej stene okno s dovnútra a von rozšírenými špaletami bez výplne. Jeho špalety a záklenok sú na vnútornej strane v celom rozsahu vybudované z novodobých CDM tehál. Toto murivo overila aj malá zisťovacia sonda 6a na vonkajšej strane.			

Situovanie: Interiér na južnej strane. Sonda je situovaná medzi vetracím oknom a nikou.			Sonda a nálezová situácia 7
Výkr.: 2,3	Foto: 34-37	Rozmery sondy: 180x56	Popis nálezov:
Južný úsek steny bašty je v celom rozsahu prekrytý interiérovou omietkou O4. V stene je			

štrbinové okno primárne osadené do muriva **M2**. Okno má dovnútra rozšírené špalety ukončené drevenými doskovými prekladmi. Vedľa okna je do steny dodatočne vytvorená nika s porušenými špaletami a rovným dreveným prekladom. Špalety niky sú vymurované zo zlomkov tehál (**M3**) Vnútorne líce steny odkryla zisťovacia sonda. Sonda zistila líce muriva kompaktné zachovanou omietkou **O3**, ktorá plynule prechádza na špaletu okna.

Situovanie: Vstupný portál			Sonda a nálezová situácia 8
Výkr.: 2,3	Foto: 38-41	Rozmery sondy: 8a-50x30, 8b-25x40, 8c- 30x30, 8d-70x30	Popis nálezov:
Vstupný portál tvorí jednoduchý otvor s dovnútra rozšírenými špaletami ukončenými segmentovým záklenkom. Do neho je na vnútornej strane dodatočne vstavaný súčasný vstup s drevenou zárubňou a nadsvetlíkom. Situáciu overili sondy 8 a,b,c,d . Sondy 8a,b na vnútornej strane odkryli špalety staršieho vstupu M2 , do ktorých je dodatočne vložené murivo M4 z CDM tehál so zárubňou vstupu. Rovnakú situáciu overili aj sondy 8 c,d na vonkajšej strane. Sondy 8c,d odkryli situáciu na hrane špalety pri vonkajšom líci. Zistené bolo líce muriva bez stopy po zakotvení ostenia, alebo zárubne vstupu.			

Situovanie: Zvyšky klenby v interiéri bašty			Nálezová situácia 9
Výkr.: 2,3	Foto: 42-47	Rozmery sondy: 24x30	Popis nálezov:
V interiéri bašty sa zachovali zvyšky valenej klenby tehlovej konštrukcie (M3). Konštrukcia klenby bola dodatočne osadená do líca staršieho muriva M1 na východnej a severovýchodnej strane. Tu sa pod strieľňou a nikou v stene zachoval nábeh konštrukcie klenby. Na protiľahlej strane pod západným oknom je čiastočne zachovaná plenta, na ktorej bola konštrukcia klenby osadená. Na južnej strane sa nad vetracím oknom a nikou pri líci steny zachovala časť konštrukcie klenby. Celkový tvar klenby je čitateľný v omietke O3 a O4 , ktorá lemovala jej konštrukciu. Podobná situácia je na protiľahlej severnej strane. Nad strieľňou sa zachovala malá časť konštrukcie klenby.			

Situovanie: Fasáda na severovýchodnej strane			Sonda 10
Výkr.: 2,3	Foto: 48	Rozmery sondy: 130x30	Popis nálezov:
Sonda odkryla líce muriva M1 bez zvyškov omietky.			

Situovanie: Fasáda na západnej strane pod existujúcim oknom.			Sonda 11
Výkr.: 2,3	Foto: 49	Rozmery sondy: 50x50	Popis nálezov:
Sonda odkryla líce muriva M2 bez zvyškov omietky.			

Situovanie: Fasáda na juhozápadnej strane pod štrbinovým oknom.			Sonda 12
Výkr.: 2,3	Foto: 35	Rozmery sondy: 40x40	Popis nálezov:
Sonda odkryla líce muriva M2 .			

Situovanie: Fasáda na juhozápadnej strane nad prezentovaným múrom			Sonda 13
Výkr.: 2,3	Foto: 50	Rozmery sondy: 50x50	Popis nálezov:
Sonda odkryla líce muriva M2 bez stopy previazania hradby .			

Situovanie: Fasáda na juhovýchodnej strane pri prezentovanom múre			Sonda 14
Výkr.: 2,3	Foto: 6	Rozmery sondy: 40x40	Popis nálezov:
Sonda odkryla líce muriva M2 bez stopy previazania hradby.			

1.5 Inventarizačný súpis výtvarných a fortifikačných prvkov

1. číslo a typ prvku	Strielňa
2. situovanie v objekte	Východná strana bašty
3. popis	Strielňa s dovnútra a von rozšírenými špaletami a zúženým hrdlom v strede hrúbky steny. V hrdle sa zachovali odtlačky po drevenom ráme otvoru. Na vonkajšej strane je strieľňa zaklenutá tehlovým záklenkom. Na vnútornej strane sú lôžka po drevených prekladoch.
4. sloh, datovanie	Neskorá renesancia, 2. polovica 17. stor.
5. materiál, technika	Murivo
6. rozmery (šírka x výška, cm)	Š. 48-87, v. 75
7. stav	Narušený. Na vnútornej strane je vypadnutý pôvodný drevený preklad.
8. návrh na opatrenia a ochranu počas obnovy	Ochrana pred mechanickým poškodením a znečistením prekrytím.
9. návrh na spôsob obnovy	Doplniť drevenú obrubu hrdla strieľne a preklad na vnútornej strane.

Pohľad z vnútornej strany

Pohľad z vonkajšej strany

1. číslo a typ prvku	Strielňa
2. situovanie v objekte	Severovýchodná strana bašty
3. popis	Strielňa s dovnútra a von rozšírenými špaletami a zúženým hrdlom v strede hrúbky steny. Hrdlo má obrubu z drevených opracovaných trámov a je v ňom osadená kovaná prevliekaná mreža. Na vonkajšej strane je strielňa zaklenutá tehlovým záklenkom. Na vnútornej strane je rovný preklad bez nosného prvku
4. sloh, datovanie	Neskorá renesancia, 2. polovica 17. stor., úpravy v 19. stor.
5. materiál, technika	Murivo, drevený rám, kovaná mreža
6. rozmery (šírka x výška, cm)	Š. 30-87, v. 60
7. stav	Dobrý.
8. návrh na opatrenia a ochranu počas obnovy	Ochrana pred mechanickým poškodením a znečistením prekrytím.
9. návrh na spôsob obnovy	Obrubu otvoru a mrežu umelecko-remeselne konzervovať. Mrežu prekryť tmavým matným náterom.

Pohľad z vnútornej strany

Pohľad z vonkajšej strany

Detail mreže

Detail rámu a mreže

1. číslo a typ prvku	Nika
2. situovanie v objekte	Severozápadná strana bašty
3. popis	Jednoduchá nika pravouhlého tvaru s rovným prekladom.
4. sloh, datovanie	Neskorá renesancia, 2. polovica 17. stor., úpravy v 19. stor.
5. materiál, technika	Murivo
6. rozmery	Š. 40, hl. 32, v. 46
7. stav	Dobrý.
8. návrh na opatrenia a ochranu počas obnovy	Ochrana pred mechanickým poškodením a znečistením prekrytím.
9. návrh na spôsob obnovy	V rámci obnovy interiéru omietnuť.

Detail

Celkový pohľad

1. číslo a typ prvku	Omietka O1
2. situovanie v objekte	Zvyšky omietky na ploche vnútorného líca muriva na severnej a západnej stene.
3. popis	Interiérová omietka rovnakého zloženia ako malta vo veľmi tenkej vrstve kopíruje povrch muriva.
4. súvisiace položky	-
4. sloh, datovanie	Neskorá renesancia, 2. pol. 17. stor.
5. materiál, technika	Hladená omietka
6. rozmery (šírka x výška, cm)	-
7. stav	Narušený. Omietka je povrchovo zvetraná.
8. návrh na opatrenia a ochranu počas obnovy	Ochrana pred mechanickým poškodením a znečistením prekrytím.
9. návrh obnovy	Omietku umelecko-remeselne konzervovať a prekryť novými interiérovými omietkami.

Detail líca muriva s omietkou

1. číslo a typ prvku	Omietka O2	
2. situovanie v objekte	Zvyšky omietky na celej ploche vnútorného líca muriva.	
3. popis	Interiérová omietka rovnakého zloženia ako malta nahrubo zarovnáva povrch muriva.	
4. súvisiace položky	-	
4. sloh, datovanie	Pravdepodobne 18. stor.	
5. materiál, technika	Hladená omietka	
6. rozmery (šírka x výška, cm)	-	
7. stav	Narušený. Omietka je povrchovo zvetraná.	
8. návrh na opatrenia a ochranu počas obnovy	Ochrana pred mechanickým poškodením a znečistením prekrytím.	
9. návrh obnovy	Omietku umelecko-remeselne konzervovať a prekryť novými interiérovými omietkami.	
		Detail líca muriva s omietkou

1. číslo a typ prvku	Omietka O3	
2. situovanie v objekte	Zvyšky omietky na západnej strane interiéru a na nábehu klenby.	
3. popis	Omietka rovnakého zloženia ako malta má zahladený, mierne nerovný povrch s bielym vápenným náterom.	
4. súvisiace položky	-	
4. sloh, datovanie	Pravdepodobne 19. stor.	
5. materiál, technika	Hladená omietka	
6. rozmery (šírka x výška, cm)	-	
7. stav	Narušený. Omietka je povrchovo zvetraná.	
8. návrh na opatrenia a ochranu počas obnovy	Ochrana pred mechanickým poškodením a znečistením prekrytím.	
9. návrh obnovy	Omietku umelecko-remeselne konzervovať a prekryť novými interiérovými omietkami.	
		Detail líca muriva s omietkou

1. číslo a typ prvku	Strešný nadstavec	
2. situovanie v objekte	Vrchol strechy.	
3. popis	Profilovaný drevený nadstavec.	
4. súvisiace položky	-	
4. sloh, datovanie	Pravdepodobne 19. stor.	
5. materiál, technika	Drevo	
6. rozmery (šírka x výška, cm)	-	
7. stav	Narušený. Povrchovo zvetrany.	
8. návrh na opatrenia a ochranu počas obnovy	Ochrana pred mechanickým poškodením a znečistením prekrytím.	
9. návrh obnovy	Umelecko-remeselne konzervovať.	
		Detail nadstavca

1.6. Analýza vývoja kultúrnej pamiatky

1.6.1. Doterajšie poznatky o architektonicko-historickom vývoji hradu

Problematika mestského opevnenia vo Fiľakove nebola do súčasnosti spracovaná. Pohľad na baštu sa objavuje na tematickej stránke o uhorských hradoch ¹. Stručnú zmienku o opevnení doplnenú o historický záber bašty uvádza brožúra o hrade Fiľakovo ².

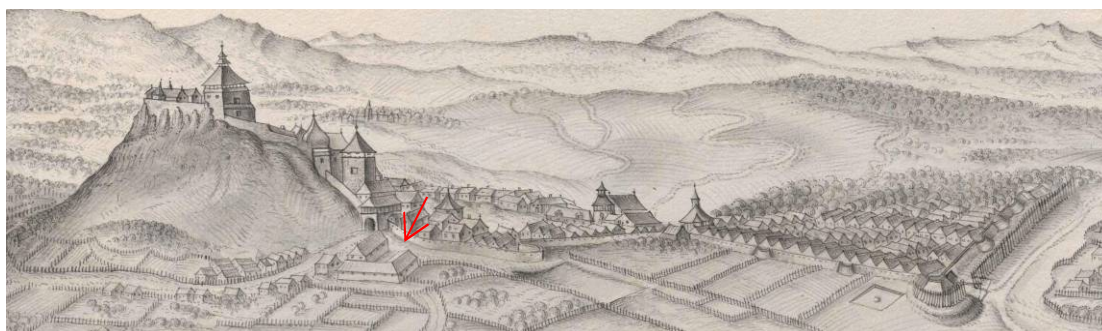
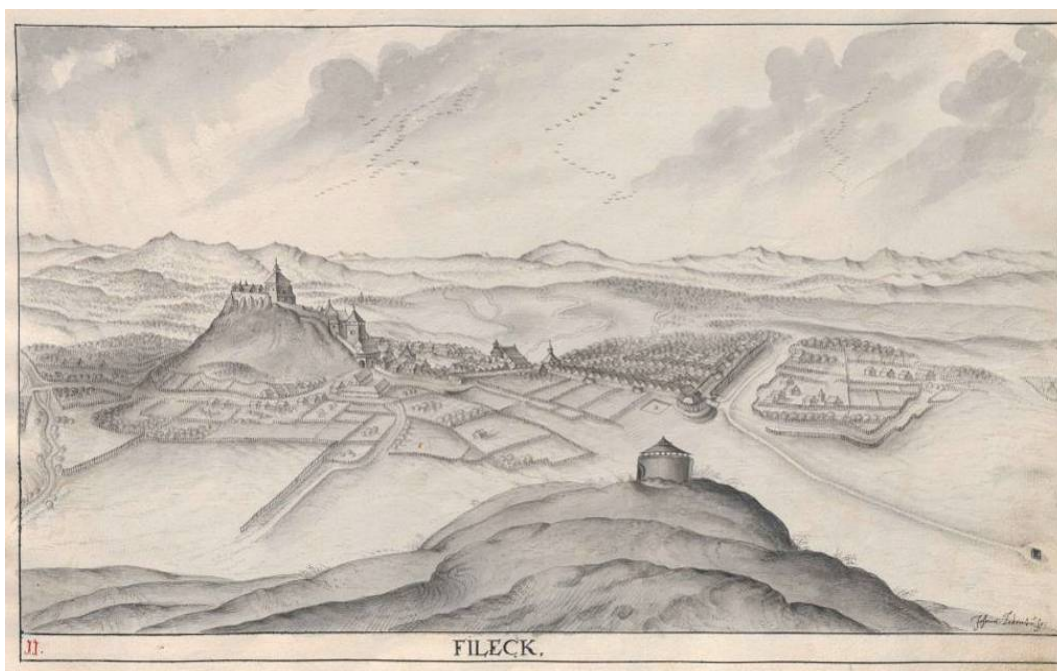
1.6.2. Historické plány a vyobrazenia bašty

O podobe hradu pred zánikom a predovšetkým jeho premenách v priebehu 17. storočia vypovedá bohatá kolekcia dobových vedút a historických plánov.

Kresby Johana Ledentu z roku 1639 ³

Medzi najstaršie známe vyobrazenia hradu a mesta patria dve kresby Johana Ledentu s pohľadom na hrad od juhu a západu datované do roku 1639.

Veduty prinášajú aj základné informácie k poznaniu mestského opevnenia Fiľakova. Prvá veduta zobrazuje západnú líniu mestského opevnenia. Fortifikácia sa priamo pod hradom napája na mohutnú bránovú budovu stojacu na priamo pod západnou (tzv. Bebekovou) baštou. Hradbový múr bez bášt pokračuje južným smerom a jeho takmer rovný priebeh člení len esovité zalomenie približne v strede úseku. Na južnom pohľade na hrad nie je skúmaná plocha vôbec viditeľná. Približne v mieste bašty je pred hradbami veľká budova (šípka).

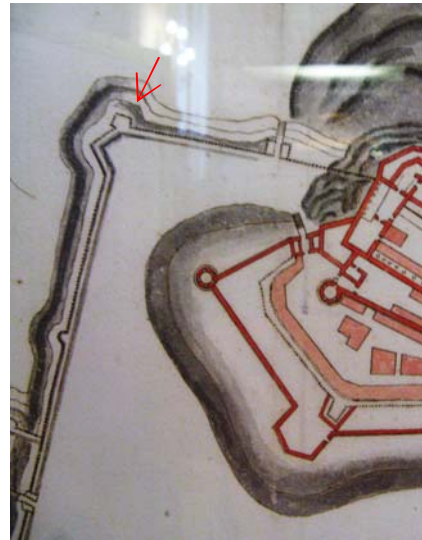
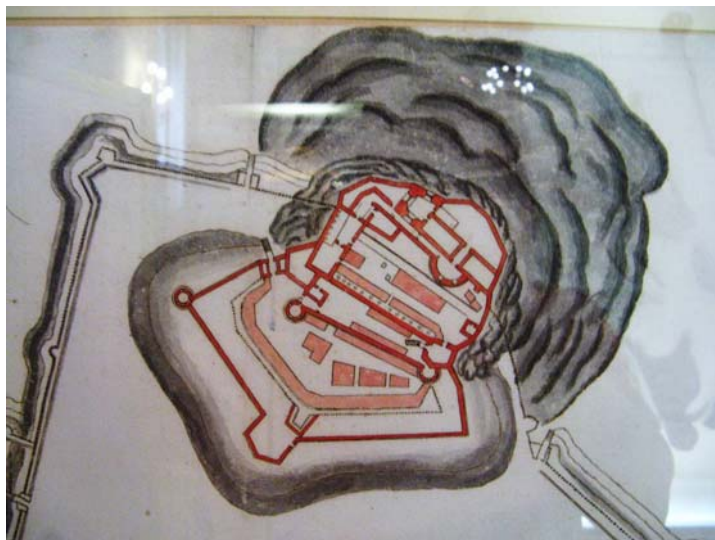
¹ <http://jupiter.elte.hu/111veglegesvar/alaplal.php>

² Šimkovic, Michal - Agócs, Attila: Hrad Fiľakovo. Sprievodca po zrúcanine hradu. Fiľakovo.

³ Rusina, I. a kol: Renesancia. Dejiny výtvarného umenia Slovenska. Bratislava 2008.

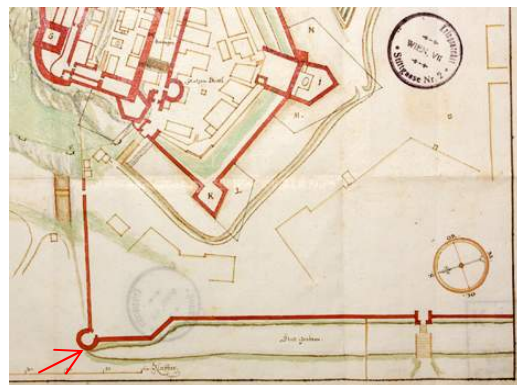
Plán hradu asi zo 50.-tych rokov 17. stor. ⁴

Plán datovaný do polovice 17. stor. patrí medzi najpodrobnejšie zobrazenia hradu. Západne od hradu je jasne zakreslená západná línia mestského opevnenia, ktoré má v severozápadnom nároží polygonálnu baštu, ktorá nepochybne stojí na mieste skúmanej bašty.

Plán hradu z roku 1670 ⁵

Podobný stav ako predchádzajúci plán zobrazuje aj ďalší, o niečo podrobnejší pôdorys hradu datovaný do roku 1670. Na pláne je západne od hradu jasne zakreslená západná línia mestského opevnenia, ktoré má v severozápadnom nároží kruhovú baštu, ktorá je nepochybne totožná so skúmanou baštou.

⁴ Kópia plánu z Kriegsarchiv Wien..

⁵ Kópia plánu z Kriegsarchiv Wien..

povrazového rebríka dostali do horného hradu. Po štrnástich dňoch donútili uhorské vojská prichádzajúce na pomoc k ústupu smerom k Rimavskej Sobote. Obliehaná posádka dolného hradu musela kapitulovať.

Po dobytí Turkami sa Filákov stalo sídlom najsevernejšieho sandžaku Osmanskej ríše. Prvým sandžakbegom bol dočasne sečiansky beg Hamza, po ňom nasledovali Velidžan, Hasan Prodovič, Arslan, Mehemed, Hasan, Mahmud, Korkud, Ali a Jusuf. Podľa výplatného zoznamu posádky slúžilo v rokoch 1557 a 1558 na hrade 320 tureckých vojakov (janičiari, ulúfedžiovia a azábovia). 42% z nich pochádzalo z Balkánu a asi štvrtina bola „novým moslimom“. V ďalšom roku pribudli k posádke aj šiesti topčiovia (delostrelci). Turci opevnili múry mesta, zdokonalili hradný vodovod a cisterny, postavili džámiju s minaretom a kúpele. Z Filákova ohrozovali banské mestá, plienili údolie Slanej, okolie Muráňa a Rožňavy. V novembri roku 1593 sa pohli vojská Krištofa Tieffenbacha, Žigmunda Rákociho a Štefana Bátoriho smerom k Filákovu, ale obliehanie sa začalo až po príchode Mikuláša Pálfiho. Výhodou obliehajúcich bolo, že v tom čase nebol na hrade prítomný turecký veliteľ Ufressus. Turecká posádka napriek pomoci prichádzajúcej z vacovskej oblasti kapitulovala 27. novembra. Keďže brána hradu bola zatarasená, vyjednávači sa museli spustiť z hradu dole po povraze. S Rákocim sa dohodli, že môžu bezpečne odísť – každý s jedným mečom, ale bez koní, vojenských znakov a bubnov. Hrad opustilo 2400 moslimov. Niektoré ženy boli tak obťažované zlatom, že ledva išli. Pramene sa zmieňujú o približne 300 tureckých obyvateľoch, ktorí sa rozhodli zostať v meste. Víťazstvo kresťanov nad „pohanskými“ Turkami sledovala súdobá Európa s veľkým záujmom. O mieste triumfu vzniklo obrovské množstvo rytín a kresieb.

Filákov sa postupne stávalo jediným miestom na širokom okolí, ktoré bolo v bezpečnej vzdialenosti od Turkov. Mesto pod hradom chránili hradby spevnené baštami, z ktorých sa do polovice 20. storočia zachovali dve. Baštu za katolíckym kostolom zbúrali pri stavbe pošty, ale ďalšia na Baštovej ulici sa zachovala dodnes. Opevnené útočisko priťahovalo z veľkej vzdialenosti aj šľachtu. V meste sa usídlilo okolo 40 šľachtických rodín - napríklad rodiny Bátoriovcov, Feketeovcov, Kubíniovcov, Gyürkiovcov, Močáriovcov a Šubičovcov. Konali sa tu valné zhromaždenia a súdne stolice troch okolitých žúp: Novohrad, Pest-Pilis-Solt a Heves s vonkajším Szolnokom. Uhorské snemy počnúc rokom 1602 často rozhodovali o opravovaní hradu. Do prác boli zapájaní aj obyvatelia žúp Novohrad, Malohont, Liptov, Orava, Turiec a Zvolen. Vtedajší vojenský význam hradu potvrdzuje aj zoznam počtu vojakov v jednotlivých pohraničných hradoch Novohradu z roku 1655. Podľa neho do hradov Hollókő a Šomoška umiestnili po dvadsať vojakov, do Gyarmatu štyristo, do Szécsénya päťsto a do Filákova šesťsto. V súvislosti s obdobím rozkvetu sa Filákov nazýva „perlou horného Uhorska“ (Matej Bel) i „kľúčom k banskej oblasti“.

Prvým filákovským hradným kapitánom veľkej vážnosti bol v 17. storočí **Tomáš Bošňák** (Bosnyák) (kapitán v rokoch 1605 – 1634). Pridal sa k Bočkajovmu povstaniu, vojská ktorého pritiahli pod Filákov v roku 1604, no hrad dobyli až na druhýkrát o rok neskôr. Pomohol im aj náhly nedostatok vody v hradnej studni. Na základe Viedenského mieru bolo Filákov vrátené cisárovi v roku 1606, on však zostal kapitánom. Z tohto obdobia sa zachovali jeho inštrukcie vydané pre strážmajstra hradu. Sláva Bošňáka v rušnom vojenskom období nasledujúcom po Betlenovom povstaní, kedy sa hrad opäť dostal do rúk protihabsburských povstalcov, rástla. Funkciu kapitána Filákova zastával až do smrti. Po ňom sa kapitánom stal manžel dcéry Žofie, **František Vešelényi (Wesselényi)** (kapitán v rokoch 1634 – 1644). Spočiatku sa snažil plniť opatrné nariadenia cisára, neskôr však začal samostatné akcie proti hatvanským a jágerským Turkom. V roku 1644 ubránil Filákov proti povstaleckým vojskám Juraja Rákócziho I. Za Vešelényiho si vo Filákove založili cech čižmári, zámočníci, štitári, výrobcovia kopijí, mečiari, remenári a kožušníci. Jeho druhou manželkou sa stala Mária Séčiová (Széchy). Ich romantický príbeh, súvisiaci s bravúrnym dobytím Muránskeho hradu opísal István Gyöngyösi („maďarský Ovídius“). Syn **Adam Vešelényi (Wesselényi)** zdedil v roku 1645 po otcovi funkciu filákovského kapitána, ktorú zastával až do svojej smrti. Opis jeho pohrebu z roku 1656 sa zachoval v denníku Ladislava Rákociho. V ňom sa dočítame, že telo bolo pôvodne na hrade, prvú kázeň predniesol nad ním jezuitský páter Millei pred vonkajšou bránou hradu, ako druhý rečnil pred domom zosnulého biskup Hoffman a rozlúčka sa konala v katolíckom kostole. **Štefan Kohári I.**

(kapitán v rokoch 1657 – 1664) bol menovaný v roku 1657 za dedičného hlavného kapitána Filákova. Keď Turci obsadili v roku 1663 Balassagyarmat, mal pocit, že hrad Szécsény nie je dostatočne silný, dal ho preto podpáliť a posádku premiestnil do Filákova. Následne ho Leopold I. menoval za hlavného kapitána banskej oblasti, ale ešte v tom roku zahynul. Inventár jeho pozostalosti odhaľuje nasledovné členenie filákovského hradu: Koháriho dom (izba), dom jeho manželky, dom dievčat, palác, dom krčmára, dom správcu, dom kľučiaru, dom šafára, pekárňu, kuchyňa, pivnica. K zariadeniu Koháriho izby patrilo aj päť pušiek štuc, tri brokovnice a jeden karabín nosený na krku. V roku 1665 navštívil Filákovu turecký cestovateľ Evliya Çelebi. Napriek tomu, že fakty občas pomiešal s nepravdivými údajmi, o filákovskom hrade sa mu podarilo podať celkom verný popis: „silný hrad na holej, červenožltej a ľadovej skale vyčnievajúcej do nebies... Má zbrojnicu, sýpky, vodnú nádrž a väzenie“. **Štefan Kohári II.** (kapitán v rokoch 1664 – 1682) sa po otcovej smrti stal najstarším mužským členom rodiny. Ako pätnásťročného mladíka ho preto Leopold I. vymenoval za kapitána hradu. Do Filákova sa zo štúdií vrátil až vo februári 1667. Mal súrne úlohy, veď hrad bol v zlom stave a obyvateľstvo okolia pravidelne napádali Turci z miest Gyöngyös a Eger. Jeho vojaci však na nich viackrát úspešne zaútočili a zhabali im korisť. O krátky čas sa meno Kohári stalo medzi Turkami obávaným. Z kanonickej vizitácie z roku 1674 sa dozvedáme o škole fungujúcej na hrade a o vnútornom zariadení nemeckej hradnej kaplnky. Nachádzal sa tam prenosný oltár, tri krucifixy, drevená socha zobrazujúca svätú Annu a 44 olejomalieb. V roku 1678 sa kurucké vojská Imricha Tököliho neúspešne pokúsili získať pevnosť. Turecký sultán sa chystal proti Viedni, Filákovu však stálo v ceste jeho armády. Budínsky paša Ibrahim so sedmohradským kniežaťom Michalom Apafim a vodcom kuruckých vojsk Tökölím začal obkľučovať hrad v auguste 1682. Okolité obyvateľstvo sa utiahlo do pevnosti. Spolu so sedemstočlennou posádkou bolo na hrade približne štyritisíc ľudí vyzbrojených 64 delami. Pod Filákovom sa zhromaždila päťdesiatitisícová armáda, ale kuruci a Sedmohradčania sa vojenských operácií skoro vôbec nezúčastnili. Presný denník udalostí viedol Mathias Miles, senátor mesta Sibiu. Obrancovia hradu chceli dokázať svoju odhodlanosť natretím stien bášť zvieracou krvou. Nariekanie žien a detí ale zlomilo vieru posádky, preto 9. septembra zvesili z hradu červenú zástavu. Kohári sa nevzdal do poslednej chvíle, nesúhlasil ani s kapituláciou. Väčšina hradnej posádky prešla k Tökölimu. Počas obliehania sa síce uskutočnilo zopár pokusov o vyhodenie hradu do vzduchu, definitívnu záhubu pevnosti však spôsobilo až jej podpálenie a zruinovanie mestských hradieb a bášť na rozkaz tureckého pašu. Domnieval sa totiž, že vyteklo príliš veľa tureckej krvi k tomu, aby Filákovu dostal Tököli na základe zmluvy podpísanej so sultánom. Filákovský hrad po tomto dobytí už nikdy nebol opravený, nemohol teda ďalej slúžiť svojej pôvodnej vojenskej funkcii. Budínsky vezír chcel pod Filákovom Tököliho korunovať za kráľa Uhorska, on však prijal iba kniežaciu hodnosť. Kohári sa dostal do zajatia, väznili ho v hradoch Regéc a Mukačevo.

Dobytie a následné zničenie hradu tököliovskými vojskami dalo bodku za jeho bohatou históriou. Dobytelia v snahe zničiť Filákovu ako pevnosť zrejme podmiňovali a vážne narušili predovšetkým vonkajšie línie opevnenia na južnej strane. Ďalšie dielo skazy na opustenom hrade dokonal zub času a tiež miestni obyvatelia, ktorí si ruiny pripomínajúce slávne obdobie protitureckých bojov nie veľmi vážili. Dôkazom, že slúžili predovšetkým ako zdroj dobre opracovaného stavebného materiálu, je latinský nápis s chronostichom nad vchodom do miestneho františkánskeho kláštora z roku 1722. Tu sa dočítame, že kláštor bol „obnovený z existujúcich ruín filákovskej pevnosti“. Neskôr sa kamene hradu používali už aj na výstavbu domov a na opravu miestnych komunikácií. V druhej polovici tridsiatych rokov 19. storočia sa mesto rozhodlo prestavať Bebekovu vežu na obecnú sýpku. Ďalšie úpravy hradných múrov si vyžiadalo vybudovanie prístupovej cesty k sýpke. Pre jej zabezpečenie okrem zasypania priekop pred bránami bola potrebná obnova porušeného vstupného portálu na tzv. Peréniho bašte. Všetky zásahy súvisiace s vybudovaním sýpky mali čisto úžitkový charakter a neboli robené s ohľadom na historickú hodnotu stavby. Preto pri nich došlo k porušeniu časti pôvodných detailov a múrov. Ich účelovosť je dodnes viditeľná aj na oprave brány Peréniho bašty, kde doplnené tehlové murivo nerešpektuje pôvodnú podobu portálu. Obdobie 19. storočia postupne prinieslo uvedomenie si historickej a pamiatkovej hodnoty hradu. Postupne sa jeho osud začal obracať k lepšiemu. Ruina predstavujúca pamätné miesto protitureckých bojov sa stala cieľom návštevy známych

osobností. Medzi prvých známych návštevníkov sa začiatkom tridsiatych rokov 19. storočia zaradil arciknieža Jozef Habsburský, vtedajší palatín a zakladateľ uhorskej vetvy rodiny. Jeho pobyt pri „smutných ruinách“ zvečnili majitelia hradu, František a Antónia Koháriovci, nápisom vyrytým do dvoch kameňov umiestnených na hornom hrade. Niekoľko rokov po výstupe prvých „turistov“ na vrchol niekdajšej pevnosti sa dokonca župa začala zaoberať otázkou praktického využitia zrúcaniny. Napriek prebudenému záujmu o osudy hradu však stále pokračovalo jeho rozoberanie na stavebný materiál. Ešte v polovici 19. storočia sa vtedajší vzdelanci právom obávali, že „o niekoľko rokov bude návštevníkom pripomínať niekdajší veľkolepý a skvelý hrad iba spomenutá obnovená bašta“. Osud hradu pohoršil v roku 1845 aj básnika Sándora Petőfiho, ktorý rozhorčene konštatoval: „nevysloviteľne som sa nahneval, keď som videl, že kamene z ruín nosia do násypu ulíc... aby po kameňoch, na ktorých schne svätá krv našich predkov, šliapali... Filakovo bolo dlho v rukách Turkov. Keby museli každodenne piť také víno, aké som pil v tunajšej krčme, stavím sa, že Filakovo by sa ich zbavilo o sto rokov skôr“. Tieto varovania pomohli odvrátiť úplnú skazu hradnej ruiny a presadilo sa uvedenie jej pamiatkovej hodnoty. Myšlienku vedeckého výskumu a zamerania presadzoval Imrich Henszlmann (1872), prvý referent uhorského pamiatkového úradu (MOB). Konkrétnym prejavom bolo niekoľko zameraní a kresieb hradného areálu spracovaných vtedajšími pamiatkarmi a dokumentátormi, ako boli Karol Bergh a Jozef Könyöky. Dôležitým momentom v snahách o záchranu zrúcaniny bol rok 1889, kedy Ministerstvo náboženstva a školstva vyhlásilo hrad za „pamiatku majúcu historickú hodnotu“. Krátko nato sa rozbehli práce na konzervácii časti hradných múrov realizované pod vedením Júliusa Bartholomeidesza, lučeneckého cestného komisára. Začali sa 4. septembra 1893 a trvali vyše desať rokov. Najvyššie poschodie Bebekovej bašty sa určilo na zhromažďovanie náhodných nálezov, nájdených počas zemných prác. Stavebné práce sa zamerali predovšetkým na budovy horného hradu, konkrétne na poškodené otvory strielnic, okien a vstupov narušujúce stabilitu celých blokov muriva. Pri ich záchrane sa uplatnil moderný a citlivý pamiatkarsky prístup, keď doplnené časti boli kvôli odlišeniu vymurované z tehlového muriva s charakteristickou skladbou.

V roku 1925 sa pri príležitosti 200. výročia vysvätenia rímskokatolíckeho kostola vo Filakove konali jubilejné hody. Procesia vedená nielen okolo kostola, ako bolo zvykom, ale aj okolo celého hradu, bola spomienkou na posledného hradného kapitána Štefana Koháriho II., ktorý dal postaviť aj rímskokatolícky kostol. Bebekova bašta dostala pri tejto príležitosti novú strechu. V roku 1941 sa objavili prvé myšlienky o zriadení hradného múzea. Ich pôvodcom bol františkánsky páter K. König, ktorý založil prvú, tzv. Hradnú komisiu vo Filakove. Komisia začala zhromažďovať finančné prostriedky na založenie inštitúcie a Maďarskému národnému múzeu do Budapešti poslala žiadosť o vykonanie archeologického výskumu Filakovského hradu. Výskum sa začal v roku 1944 pod vedením dr. Jánosa Kalmára. Kalmár za krátky čas stihol odkryť a prebádať celý priestor horného hradu. Koniec vojny a návrat južného územia Československej republike výskum ukončili. Materiál sa dostal do Budapešti, odkiaľ bol neskôr prevezený do Archeologického múzea Slovenského národného múzea. V sedemdesiatych rokoch sa začala rozsiahla pamiatková obnova hradného areálu pod vedením Krajského strediska pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Banskej Bystrici. Práce sa sústredili na palác a baštu v hornom hrade, obranný múr stredného hradu a neskôr aj na komplexnú rekonštrukciu Bebekovej bašty. V duchu vtedajších predstáv o záchrane historických murív boli pri oprave použité tvrdé cementové malty, ktoré spôsobujú postupný rozpad kameňov stavaných z mäkkých vulkanických hornín. Práce na komplexnej obnove boli pre nedostatok prostriedkov prerušené na začiatku deväťdesiatych rokov 20. storočia. Výskum a obnova hradu opätovne pokračuje vďaka úsiliu mesta Filakovo od roku 2003. Využitím domácich i zahraničných grantových prostriedkov sa počas uplynulých rokov podarilo zabezpečiť obnovu ďalších úsekov múrov, bezpečnejší prístup na hrad a v obnovennej Bebekovej bašte vybudovať výstavné priestory Hradného múzea vo Filakove. Stála expozícia bola slávnostne otvorená 15. augusta 2008.

1.6.4. Stavebný vývoj bašty na základe výskumu

Neskororenesančná bašta, pravdepodobne 60.-te roky 17. stor. (M1)

Skúmaná bašta je v podstate jediným zachovaným zvyškom opevnenia mesta Filakovo. Podľa dostupných dokumentov sa fortifikácia mesta začalo formovať v priebehu 17. storočia. Zatiaľ najstarším dokladom o jej existencii je veduta Johana Ledentu z roku 1639. Na vedutách je zakreslená kompletne dostavaná drevozemná fortifikácia spevnená polkruhovými a polygonálnymi baštami. Podľa Ledentuovej veduty sa bolo voči skúmanej bašte opevnenie posunuté viac východným smerom približne do polohy dnešnej Podhradskej ulice. V priebehu 60.-tych rokov 17. storočia dochádza k výstavbe murovanej fortifikácie, ktorá nahradila staršie palánkové opevnenia a čiastočne rozšírila plochu mesta na západnej strane. Novú líniu na západnej strane tvorila priamo vedená hradba s bránovou vežou v strednej časti západného úseku a dvojicou nárožných bášť na juhozápadnej a severozápadnej strane. Bašta zakreslená v severozápadnom nároží opevnenia svojím pôdorysom a polohou korešponduje so zachovanou skúmanou baštou. Podoba ďalšej, dnes už zaniknutej bašty, sa zachovala vďaka historickej fotografii, ktorá zachytáva baštu podobného podkovovitého pôdorysu ako je skúmaná stavba.

Pohľad na dnes už neexistujúcu baštu mestského opevnenia, ktorá zrejme stála na južnej strane opevnenia v blízkosti kostola.

Výskum preukázal, že z pôvodnej neskororenesančnej bašty sa do súčasnosti zachovalo len torzo. Zachovaná stavba síce rešpektuje dispozíciu a hmotovú skladbu pôvodnej bašty, avšak po obnovách sa zachovala len časť pôvodných detailov. Z pôvodnej bašty stojí len približne polovica hmoty muriva na východnej strane. V nej sa podarilo preskúmať jednu intaktné zachovanú a jednu čiastočne prestavanú pôvodnú strieľňu. Dobre zachovaná je predovšetkým východná strieľňa (**nálezová situácia a sonda 2**). Strieľňa má typický tvar s dovnútra a von rozšírenými špaletami. V strede sa zachovali zvyšky po bočných stojkách

drevenej obruby, ktorá zrejme podľa odtlačkov nemala parapet a preklad. Na vnútornej strane bola strieľňa ukončená dreveným prekladom, na vonkajšej strane je pôvodný tehlový záklenok.

Ďalšia, zrejme identická strieľňa bola situovaná na severnej strane (**nálezová situácia a sonda 4**). Má rovnaký tvar ako intaktne zachovaná východná strieľňa, je však výrazne upravená doplnením rámu s mrežou. Vedľa strieľne sa ešte zachovala pôvodná odkladacia nika (**nálezová situácia a sonda 3**).

Ďalšie poznatky o bašte je možné získať zo spomenutej dobovej plánovej dokumentácie. Podľa nej stála bašta v nároží mestského opevnenia a na vnútornej strane mala vstupný portál. Pôvodné previazanie bašty s priľahlými úsekmi hradby zaniklo pri rekonštrukcii stavby v 18. storočí (**sonda 13,14**).

Skúmaná bašta je príkladom pomerne ojedinele zachovanej neskororenesančnej fortifikácie malého mesta. Rozsiahle prestavby a adaptácie opevnenia hradu Filakovo realizované v priebehu 17. storočia presvedčivo dokladajú akútnosť hroziacich vojenských vpádov. V rámci opakovaných prestaieb hradnej fortifikácie vzniklo aj drevozemné a neskôr murované opevnenie podhradského mesta. Zachovaná bašta svojím charakterom nadväzuje na rozšírený typ renesančných bášť podkovovitého pôdorysu so strieľňami pre ručné palné zbrane. Jednoduchý charakter stavby a predovšetkým jej malá výška len s jedným obranným podlažím dokumentuje ekonomické možnosti sídla a tiež poslanie opevnenia, ktoré malo slúžiť predovšetkým ako obrana proti náhlym prepadom. Podobný charakter ako opevnenie Filakova mali aj ďalšie menšie mestá ako napríklad Zvolen, Štiavnické Bane alebo Bojnice⁷ či neskororenesančné opevnené kostoly (Šenkvice, Divín) a kaštiele (Divín, Markušovce).⁸

Obnova bašty, pravdepodobne 18. stor. (M2)

Druhú etapu vo vývoji bašty predstavuje jej rozsiahla rekonštrukcia spojená s opätovným vybudovaním približne polovice jej obvodového múru (**nálezová situácia 5,6**). Táto obnova evidentne prišla ako následok veľkého narušenia bašty. Logicky sa ponúka predpoklad, že bašta spolu s opevnením bola zničená pri poslednom dobytí Filakova vojskami budínskeho pašu Ibrahima, sedmohradského kniežaťa Michala Apafiho a Imricha Tököliho v auguste 1682. Po tejto katastrofickej udalosti zrejme bašta nejaký čas pustla a ostala bez patričnej údržby a obnovy. Následne bola obnovená v pôvodnej hmote, avšak zrejme bez nadväzujúcich hradieb. Nasvedčuje tomu novo vytvorené vetracie okienko smerované do predpokladanej polohy hradbového múru (**nálezová situácia a sonda 7**).

Obnovená stavba už zrejme neslúžila svojmu pôvodnému obrannému účelu. Obnova mala zrejme čisto účelový charakter, čo naznačuje spájanie muriva rekonštruovanej časti stavby hlinenou maltou a úprava interiérov hlinenou omietkou.

Prestavba bašty, pravdepodobne 19. stor. (M3)

Záverečnou zásadnou adaptáciou stavby je jej adaptácia pre hospodárske účely. Interiér bašty bol zaklenutý tehlovou valenou klenbou, ktorej vznik priniesol zamurovanie časti pôvodných otvorov a zásadnú úpravu strielne na severnej strane. Vznik klenby bol spojený s plošným omietnutím interiéru bašty kvalitne vyhladenou omietkou. Do tohto obdobia zrejme spadá aj vznik dodnes zachovaného krovu a hospodárskym vikierom. Klenba spolu s novým krovom naznačujú, že bašta mohla byť využitá ako stodola, či sýpka. Podobnou úpravou prešla v 30.-tych rokoch 19. storočia neďaleká nárožná bašta hradu.

Pamiatková obnova bašty, 70.-te roky 20. stor. (M4)

Do podoby bašty zasiahla pamiatková obnova realizovaná zrejme v súbehu s obnovou blízkeho hradu. Obnova bašty priniesla vybudovanie zachovaného vstupu (**nálezová situácia a sonda 8**) a úplné premurovanie jedného z okien na západnej strane (**nálezová situácia a sonda 6**). V rámci obnovy došlo k čiastočnému naznačeniu polohy hradbových

⁷ K Zvolenu Šimkovic, M.: Mestské opevnenie. In: kol. autorov: Monografia mesta Zvolen, s. 119-121.

⁸ Rusina a kol.: Fortifikačná architektúra. In: Dejiny výtvarného umenia Slovenska. Renesancia, s. 264-271.

múrov vymurovaním krátkych úsekov v nadväznosti na obvodový múr bašty. Celú stavbu zároveň interiéru aj na fasáde zjednotili nové omietky.

1.6.5. Zhodnotenie významu pamiatky a špecifikácia pamiatkových hodnôt

Zachovaná bašta je príkladom neskororensančnej fortifikácie malého mesta, ktorá bola vybudovaná v záverečnom období osmanskej expanzie na Slovensko. Pomerne jednoduchý charakter bašty odráža prežívanie tradičných foriem renesačných fortifikácií a tiež ekonomické možnosti mesta pri budovaní opevnenia. Bašta je jedinou stavbou, ktorá prežila neskoršie rozširovanie mesta, ktoré čiastočne pohltilo aj deštruovanú hradnú fortifikáciu. Bašta sa zachovala predovšetkým vďaka jej novému využitiu na hospodárske účely.

2. NÁVRH NA OBNOVU PAMIATKOVÉHO OBJEKTU

2.1. Zdôvodnenie navrhovaných úprav, požiadavky na obnovu pamiatkového objektu

2.1.1. Zdôvodnenie navrhovaných zásahov a úprav

Predmetom výskumu bola bašta neskororenesančného opevnenia mesta Filákov. Bašta je ojedinele zachovaným zvyškom pôvodne rozsiahleho opevnenia mesta.

Stavba je zachovaná v pôvodnej hmote s veľmi úpravami realizovanými po zániku opevňovacej funkcie. Pôvodná dispozícia, hmotové členenie a podoba pôvodných detailov (strielne) obrannej stavby boli výskumom identifikované len čiastočne. Výskum potvrdil, že pôvodná bašta sa zachovala len v torze, s veľkými prestavbami v priebehu 18. a 19. storočia.

Predložený návrh na obnovu vychádza z výsledkov výskumu a zohľadňuje nasledovné skutočnosti:

- Výsledky výskumu v konfrontácii s dobovými vyobrazeniami poskytujú dosť informácií na to, aby bolo možné aspoň v základných črtách rekonštruovať pôvodnú podobu bašty.
- Po zániku bašty došlo k zásadnej obnove a adaptácii stavby, ktoré zmenili jej využitie a došlo pri nich k zániku časti pôvodných detailov.
- Do podoby stavby negatívne zasiahla pamiatková obnova zo 70.-tych rokov 20. stor., ktorá čiastočne skreslila jej celkovú podobu a v podstate zničila pôvodné povrchové úpravy exteriéru. V interiéri sa zachovali reprezentatívne zvyšky omietok z jednotlivých vývojových etáp stavby.

Účelom realizácie pamiatkového výskumu bola presná špecifikácia predmetu pamiatkovej ochrany, doplnenie informácií o stavebnom vývoji stavby rozšíreného o aktuálne nové nálezy a tiež stanovenie možného a potrebného rozsahu úprav.

Celková koncepcia pamiatkovej obnovy vychádza z metódy obnovy stavby s akceptovaním všetkých zachovaných úprav s výnimkou poslednej obnovy. Pri obnove je potrebné používať, pokiaľ možno, čo najmenej deštruktívne metódy obnovy a uprednostňovať dlhodobo odskúšané prirodzené reverzibilné materiály vhodné pre daný typ pamiatky. Pri akýchkoľvek stavebných úpravách historických konštrukcií alebo omietok je treba klásť dôraz na zachovanie pôvodného charakteru stavebnej technológie (identický stavebný materiál, ložná malta, omietka), ktorý vizuálne nenarúša autenticitu celku.

2.1.2. Požiadavky na odstránenie predchádzajúcich nevhodných zásahov a úprav

Za nevhodné úpravy je možné považovať predovšetkým plošné cementové omietky v interiéri a na fasáde bašty. Omietky je potrebné plošne odstrániť.

2.2. Návrh opatrení na obnovu a prezentáciu

Návrh obnovy je rozdelený na niekoľko kapitol, v ktorých na základe vyhodnotenia slohového vývoja skúmaného objektu sú vyšpecifikované požiadavky zachovanie a úpravu pôvodných murív a konštrukcií, omietkových vrstiev, prechodových a okenných otvorov. Súčasťou návrhu obnovy je špecifikácia požiadaviek na reštaurátorské, umelecko-remeselné a remeselné práce, ako aj zoznam cenných detailov, ktoré je potrebné chrániť počas stavebnej realizácie s návrhom na ich obnovu.

2.2.1. Širšie vzťahy, celková komunikačná schéma a terénne úpravy

Súčasná prístupová trasa vedie v trase historickej prístupovej cesty. Toto riešenie je z hľadiska prezentácie pamiatky vhodné a je potrebné ho zachovať.

2.2.2. Všeobecné podmienky obnovy a jej celková koncepcia

Z výskumu vyplynulo, že bašta sa nezachovala v pôvodnej podobe, keď slúžila ako obranná stavba v rámci mestskej fortifikácie. Po zániku jej pevnostnej funkcie došlo k rozsiahlej rekonštrukcii približne polovice jej hmoty vrátane pôvodného vstupu, strielne na juhozápadnej strane a napojenia bašty na mestské hradby. Z uvedeného dôvodu nie je možné baštu

prezentovať výlučne ako obrannú stavbu, ale je potrebné akceptovať všetky zásadné mladšie úpravy.

Pri príprave obnovy je potrebné dodržať nasledujúce všeobecné podmienky a požiadavky:

- Dispozícia a hmotovo priestorová skladba bašty ako celok bude zachovaná.
- Pri obnove historických murív, omietok a ostatných konštrukčných a výtvarných prvkov je potrebné používať pôvodné tradičné technológie.

2.2.3. Dostavba a prístavba objektu

Vzhľadom na hodnoty pamiatky je potrebné považovať dispozičný a hmotovo-objemový vývoj objektu za ukončený a v budúcnosti sú vylúčené akékoľvek prístavby.

2.2.4. Funkčné využitie priestorov

Pamiatkový objekt je v súčasnosti nevyužívaný, pred obnovou. Vlastník plánuje objekt využívať pre potreby informačného centra hradného areálu.

2.2.5. Dispozícia a stavebné úpravy

Dispozíciu stavby je potrebné zachovať bez úprav.

2.2.6. Návrh konkrétnych úprav

Pri obnove murív je potrebné dodržať charakter a skladbu pôvodného muriva. Ako pojivo je potrebné použiť vápennú maltu s miestnym pieskom. Na líci muriva bude ložná malta mierne zatláčaná za líce kameňov a jej povrch bude patinovaný pieskom získaným zo sute.

Murivo

Obvodové murivo

Zachované plochy lícovaného muriva zachovať bez úprav. Čiastočne narušenú korunu muriva na vnútornej strane je možné po celom obvode domurovať do líca. Vylúčená je realizácia akýchkoľvek prierezov a deštrukčných zásahov do zachovaného muriva.

Náznaková rekonštrukcia príľahlých úsekov opevnenia

Murivo naznačujúce polohu hradbových múrov navrhujem v celom rozsahu odbúrať. Pribeh múru je potrebné overiť zisťovacími archeologickými sondami a múr prezentovať len v úrovni terénu.

Klenba a strop

Zvyšky klenby

Zachované pätky klenby navrhujem prezentovať v torzálnom stave bez doplnenia. Pätky klenby je potrebné domurovať tehliami do jednotnej úrovne doplnením jedného až dvoch riadkov muriva. Obrys čiel zaniknutej klenby navrhujem naznačiť rozsahom interiérovej omietky, prípadne je možné ich naznačiť domurovaním jedného riadku tehlového muriva.

Strop

Vzhľadom na zámer využitia interiéru je možné priestor uzatvoriť jednoduchým dreveným záklopom osadeným zo spodnej strany na konštrukcii krovu.

Omietky

Interiér

Vnútorne líce muriva je potrebné v celom rozsahu čistiť od cementovej omietky. Odstránenie omietok je potrebné realizovať umelecko-remeselným spôsobom so zachovaním všetkých existujúcich zvyškov historických omietok. Ich zvyšky je potrebné následne zakonzervovať bez doplnenia.

Interiér navrhujem plošne omietnuť novou omietkou, ktorá bude charakterom a rozsahom kopírovať omietku O3 a prekryje vrstvy historických omietok. V omietke je potrebné naznačiť oblúky zaniknutej klenby. Plochy za čelami klenby je potrebné omietnuť tenkou, na hrubo nahodenou omietkou, ktorá prekryje všetky zachované zvyšky historických omietok.

Fasády

Na fasáde je potrebné v celom rozsahu odstrániť existujúcu cementovú omietku. Jej odstránenie je potrebné realizovať umelecko-remeselným spôsobom so zachovaním prípadných zvyškov historických omietok. Ich zvyšky je potrebné následne zakonzervovať bez doplnenia. Fasádu navrhujem plošne omietnuť novou vrstvou vyhladenej exteriérovej omietky, ktorá bude v tenkej vrstve kopírovať povrchu muriva bez povrchového náteru, v prirodzenej okrovej farbe.

Vstupný portál

Existujúci portál navrhujem odstrániť spolu s dodatočne domurovanými špaletami vstavanými do pôvodného otvoru. Nový vstup navrhujem riešiť vzhľadom na absenciu zvyškov pôvodného riešenia ako novotvar, konkrétne tesársku zárubňu s plnými dovnútra otváracími dverami. Zárubňu je potrebné osadiť bez zasekania do muriva, len s lokálnym zakotvením.

Okná a niky

Strielňa na východnej strane

Zo strielne je potrebné odstrániť zamurovku. V hrdle strielne je potrebné doplniť na bočných stranách drevenú obrubu otvoru. Do neho je možné na vnútornej strane zakotviť dovnútra otváracú výplň bez členenia. Na vnútornej strane je potrebné obnoviť drevený preklad z na hrubo opracovaných trámov.

Strielňa na severnej strane

V hrdle strielne je potrebné zachovať umelecko-remeslene obnoviť drevený rám otvoru s mrežou. K nemu je možné na vnútornej strane priložiť dovnútra otváracú výplň bez členenia.

Okno na západnej strane

Špalety na vnútornej strane otvoru vymurované z tehál navrhujem rozobrať. Podľa vzoru severovýchodného okna je potrebné obnoviť drevený rám okna. Do neho je možné na vnútornej strane zakotviť dovnútra otváracú výplň bez členenia. Na vnútornej strane je potrebné obnoviť drevený preklad z na hrubo opracovaných trámov.

Vetracie okno na južnej strane

Okno navrhujem uzatvoriť pevnou výplňou bez rámu.

Nika na severnej a západnej strane

Niky zachovať a omietnuť interiérovou omietkou.

Krov a strecha

Krov

Existujúcu konštrukciu krovu je potrebné zachovať a v nevyhnutnom rozsahu opraviť odborným remeselným spôsobom. Šindľovú krytinu je možné v celom rozsahu vymeniť a nahradiť novým dreveným šindľom s rovnakým kladením.

2.2.7 Technická infraštruktúra

Pre potreby využitia bašty je možné do objektu zaviesť elektroinštaláciu, vodu a kanalizáciu. Inštaláciu je potrebné v maximálnej možnej miere viesť pod podlahou. V prípade potreby inštalácie rozvodov v rámci stien je potrebné zvoliť riešenie bez zásahu do hmoty pôvodného muriva.

2.2.8 Požiadavky na spracovanie ďalších špecializovaných výskumov

Archeologický výskum:

Sondami overiť priebeh múrov opevnenia pri bašte s cieľom ich správnej prezentácie.

Doplňkový architektonicko-historický výskum:

Výskum realizovať na murivách opevnenia odkrytých archeologickým výskumom a na fasádach odkrytých od omietok.